

NEMES ISTVÁN

Instrumentum egy vitához.

Fogarasy Mihály könyve

az erdélyi püspökök kormányzékeni tanácsosságáról¹

Abstract: The following paper deals with the book on the political status of Transylvanian bishops written by Mihály Fogarasy issued in 1837, the year of a great political debate on this topic in the Parliament of Grand Duchy of Transylvania. During the 18th century and the first half of 19th century, Transylvanian bishops held a very important position in the government of the country, which was a part of Habsburgic Empire at that time. They were a kind of vice prime ministers. But protestant orders considered their status as being illegal and discriminatory, since Transylvanian laws guaranteed equal religious and political liberty for all politically suitable agents, members of the four accepted denominations acknowledged in the country. Starting with year 1791 the position of catholic bishops was highly disputed in the Parliament of the province. Once with the apparition of early liberalism in Transylvania in the thirties of 19th century, the topic came in question again. The last important debate focused on the matter took place in 1837. Both counterparts were preparing themselves carefully for the battle. Mihály Fogarasy, a young and talented catholic priest of the time, later bishop of Transylvania, intended his book entitled *On the Civil Status of the Bishop of Transylvania*, to be an instrument and source for conservative politicians that decided to defend the post of bishop Miklós Kovács. The book summarizes the whole set of arguments for and objections against the bishop's position, and so, gives a quite accurate picture over the essential issues emerged in the Parliament.

Keywords: Gubernium of Transylvania; bishop Miklós Kovács; bishop Mihály Fogarasy; 19th century.

1. Bevezetés

A 19. század harmincas és negyvenes éveinek országgyűlései egy sor olyan egyháziügyi kérdés tárgyalását vitték végig –

¹ Készült a Collegium Talentum elitképző program ösztöndíjának segítségével.

részben eredményesen, részben eredménytelenül – amelyeket még az 1791-es diéta hagyott örökül rájuk. A rendi sérelmek egyik kategóriáját a vallásügyi diszkrimináció képezte. A protestáns rendek úgy látták, hogy Bécs egy sor ügyben diszkriminálja őket a katolikusokkal szemben. Ilyen területek voltak többek között a vegyes házasságok, a vallásváltoztatás, a protestáns ifjak külföldi tanulása, a püspökségek állami finanszírozása stb.² Mindezek a kérdések vallási és dogmatikai természetük mellett politikai jelleggel is bírtak, mivel a négy bevett vallás teljes egyenlősége Erdélyben törvénybe cikkelyezett organikus szabály volt, amennyiben a négy vallás a három nemzet mellett politikailag is konstitutív tényezőt jelentett az ország vezetésében. Ám e politikai felhang a liberális ellenzék színpadra lépésével a vallásügy vezérmotívumává vált. A liberalizmus Magyarországon, és ennek nyomán Erdélyben is, a felekezeti feszültségeket tisztán politikai kérdésként kezelte: része volt programjuknak a vallási *egyenlőség* és *viszonosság*, amely az nemzeti érdekegyeztetést és a magyarságot megosztó privilégiumok eltörlését és viták megszüntetését tűzte ki célul. Az erdélyi püspök tanácsosságának kérdése is az egyházüghöz kapcsolódott, amennyiben Bécs csak a katolikus egyházfőknek adományozott kormányhivatali tisztséget és ez sértette az 53/1791. törvényt a vallások egyenlőségéről.³ Ám ha valamely vallásügyi téma radikálisan politikai jellegűnek minősülhetett, hát ez volt az. A püspökök magas rangú közéleti tisztsé-

² Vö. *Az Erdélyi Ev. Reformátusok Fő Egyházi Tanácsok Útján a Karok és Rendek eleibe terjesztik némely sérelmeiket orvoslás eszközlése végett*, 72. szám alatt, in *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1837-ik esztendőben május 26-kára Nagyszeben szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének irománykönyve*, 172–194. p. A lutheránusok sérelmei: *Az Augustanum fő Consistorium kéreménye*, 79. szám alatt, uo. 212–215. p. Az unitáriusok sérelmei: *Az Erdélyi Unitaria valláson lévő közönség kérése*, 106. szám alatt, uo. 260–266. p.

³ Vö. 53/1799. törvény. In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1540-1848. évi erdélyi törvények*. Franklin Társulat – Révai Testvérek, Budapest 1900, 543. p.

geket viseltek, és ezt egyesek jogtalannak és alkotmányba ütközőnek tartották. Erről a kérdéstről fogunk értekezni az alábbiakban, bemutatva a körülötte zajló politikai kopjatörés legjelentősebb katolikus irodalmi emlékét, Fogarasy Mihály 1837-ben írt apológiáját.

2. Az előzmények: a kérdés története 1837-ig

1791-ben az erdélyi diéta számos törvény között meghozta azt a *Diploma Leopoldinum*⁴ által kimondott szabályt újfent bebiztosító 20/1791-es törvénycikket, amely a Gubernium tisztségviselői pozícióit országgyűlési választás alá rendelte.⁵ Szándékoltan, vagy szándékolatlanul, a törvénycikk gyengítette a katolikus egyház pozícióit is: 1724 óta az összes erdélyi püspök uralkodói kinevezés alapján viselte a kormányzék belső titkos tanácsosi címét.⁶ A katolikus püspökök tanácsossága – azon túl, hogy komoly vallási egyenlőtlenséget teremtett – a katolikus nevelés és oktatásügy, valamint egyáltalán a katolikus érdekek kormányképvisellete szempontjából bírt rendkívüli jelentőséggel.

Batthyány Ignác⁷ kimaradása a kormányzék tanácsosoknak megválasztottak sorából jelentős vitára adott okot már az 1791-92. évi országgyűlésen. A Katolikus Státus, az egyház világiakból álló önkormányzata, tiltakozott, és felajánlotta szavazatainak összességét a püspökre. Batthyány Ignác ugyanis a választások alkalmával alulmaradt, mivel a katolikus rendek abban a hitben, hogy a püspök megmarad hivatalában, amelyre

⁴ Vö. *Diploma Leopoldinum*: 9. pont. In: Márkus Dezső (szerk.), *Erdélyi törvények*, 493. p.

⁵ Vö. 20/1791. törvénycikk, In: Márkus, *Erdélyi törvények*, 519. p.

⁶ Vö. Bíró Vencel, Dr., *A katolikus restauráció kora*. In: Bagossy Bertalan et alii, *Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene*. Erzsébet Könyvnyomda és Részvénytársaság, Dicsőszentmárton 1922, 149. p.

⁷ Erdély püspöke 1780-1798. Vö. Marton József, *Az erdélyi (Gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár, é.n., 205. p.

korábban a császár már kinevezte, nem adtak le elégséges számú voksot rá.⁸ Az egymással szembe kerülő protestáns és katolikus rendek egyaránt feliratot intéztek a császárhoz az ügyben. Az uralkodó kitérő választ adott kormányzékhez intézett leiratában, megígérve azt, hogy a felek indokait az újabb választásokig a „Nagyfejedelemség alkotmányának és törvényeinek megfelelő megfontolás tárgyává” teszi.⁹ Az ügy tehát a levegőben maradt, a vallásügy más lényeges kérdéseivel együtt. Ám Batthyány Ignác – felismerve a püspökök közéleti pozícióját ért támadás horderejét – vitairatot is közölt a témában.¹⁰

Az elkövetkező püspöki tisztújítások során az uralkodó nem teljesítette a leiratában tett ígéretet. Országgyűlést ugyan összehívott még, azonban a kérdés érdemben nem került tárgyalásra ezeken a diétákon.

A napóleoni háborúk végével, mihelyt a rendek segítségére többé már nem volt szükség, más világ következett. Erdély korai 19. századi helyzetét jól jellemzi báró Kemény Dénes egy 1848-ban megjelent cikkében, ahol így ír: „Mi vala a mi alkotmányos életünk eddig egyéb, mint képzelgés? Mely biztosítékaival bírunk mi alkotmányos önállóságnak? Országos adóhatározási jogunkat 1759 óta a kormány bitorlá. Meggyűléseink hatósága nem egyéb vala, mint szóhalmaz, papírhalmaz – tisztválasztásunk, megyei gyűléseink, sőt néha törvényszékeink megtartása is a főtisztek jókedvének alárendelve. [...] Mindenható vala eddig a kormány Erdélyország-

⁸ Fogarasy Mihály, *Az Erdélyi Püspökről Polgári Tekintetben*. Strauss Antal özvegye betűjével. Bécs 1837. 21. p.

⁹ „...condignam motivorum tam per Status et Ordines in demissa repraesentatione sua, quam per Vos adductorum reflexionem constitutioni Magni hujus Principatus, legibusque conformiter habituri sumus.” Idézi Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 25. p.

¹⁰ A mű címe: *Praerogativa Episcoporum Transsilvaniae in Excelso Regno Gubernio*. Említi Fogarasy, idézett művének oldalszám nélküli bevezetőjében.

ban.”¹¹ A korszakot provizóriumnak is szokás volt nevezni, mivel a megüresedő főhivatalokra országgyűlés híján a I. Ferenc nevezte ki a tisztviselőket, „ideiglenes” jelleggel a következő diétáig.

3. A püspök tanácsnokságának kérdése 1835-ben

A helyzet azonban az 1830-as évekre jelentősen megváltozott. A magyarországi ellenzéki szervezkedés, az 1822-es megyei ellenállási mozgalom, az első reformországgyűlések szelleme Erdélyben is éreztetni kezdte hatását. A nagyfejedelemségben ifjú arisztokrata és polgári ellenzék lépett fel, amelynek tagjait „vándor patriótáknak” nevezték. Vezéregyéniségük a Magyarországon zajló folyamatokkal egyben élő kapcsolatot is jelentő Wesselényi Miklós volt. A „vándor patrióták” között pedig feltűntek azok is, akik az erdélyi reformországgyűlések során a vallási vitákban a főszerepet játszották: báró Kemény Dénes, Szász Károly enyedi jogászprofesszor, Véér Farkas stb.¹² Erdélyben – Magyarországhoz hasonlóan – a rendek 1833-ban a vármegyei „vis inertiae” révén kikényszerítették a rendeleti kormányzás megszakítását és az 1834-35. évi országgyűlés összehívását.¹³

Az országgyűlésnek azonban nem volt módja tételesen fölvetni a vallásügyi kérdés klasszikus témáit és vitára bocsátani azokat. Az 1791-ben megszilárdított rendi alkotmányosság visszaállítása, a sérelmek orvoslása fontosabb feladat volt. Ám az 1834 őszén I. Ferenchez menesztett küldöttség követutasítása voltaképpen már fölvetette az összes olyan vallásügyi témát, amelyek az 1791-es törvényalkotás, majd az 1811-es

¹¹ Idézi Egyed Ákos, *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2004, 78. p.

¹² Vö. Ballagi Géza, *A nemzeti államalkotás kora, 1815-1847*. Athaeneum. Budapest 1897, 253. p.

¹³ Vö. uo., 253–255. p.

vallásügyi törvényjavaslatok sikertelen kísérlete után torzó állapotban maradtak. Az országgyűlés a minket érdeklő témáról a következőképpen fejtette ki véleményét: „A r. catholicusok vallásbeli dolgait a catholica commissio nomine r. gubernii igazgatja: püspöke a tanácsban ül és országgyűlésre hivattatik: liber baronatust gyakorol az Appr. III. 18¹⁴ ellenére: magát Erdélyország püspökének írja, midőn a kormány a többi vallások püspökeitől a püspöki nevet, melyet az Appr. és Comp. adott nekik, megtagadván, törvényeinkben ismeretlen neven superintendenseknek nevezi...”¹⁵ Az ország erkölcsi erejét gyengítő sérelmek közé bekerülő panasz előre vetítette, hogy az ellenzék a kérdést nem fogja annyiban hagyni.

Ám a diéta végén konkrét terv is született a kérdés *ex thesi* fölvetésére. Gróf Gyulai Lajos 1834-es országgyűlésről vezetett magánnaplójában mesélte el az eseményeket. 1835. január 8-án „néhányan, kik magokat okosabbnak tartják a többinél” titkos konferenciát tartottak, melyet Gyulai „konklávénak” nevez. A résztvevők – a naplóból jól kivehető, hogy többségükben ellenzékiekről van szó – arról tárgyaltak, hogy a katolikus püspök lehet-e kormányzéken tanácsos. A „konklavisták” azt szerették volna, ha ezen az országgyűlésen nem vetik fel a témát, azonban mégiscsak megtárgyalták a kérdést.¹⁶ A keretet a nemzeti gyűlésekben tartott választásokról szóló előzetes tárgyalások adták meg.¹⁷ Az ellenzékiek akciójának vezetője a

¹⁴ Vö. *Approbatæ Constitutiones* III. 18. 1. In: Márkus, *Erdélyi törvények*, 91. p. „A liber baronatusság Erdélyben in genere minden helyekről tollálta-tott az egy Fogarason és az ahhoz való fiscalis jószágokon kívül.”

¹⁵ Vö. *A 147. jegyzőkönyvi számú országgyűlési határozat által ő Felségéhez rendelt követség küldetése tárgyát felfedő és kivilágosító utasítvány*. In: *Erdély Nagyfejedelemség 1834ik esztendőben Május 26kára Kolozsvár szabad királyi városba hirdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvárt, Az Ev. Ref. Kollegyom Könyv és Kő nyomó Intézetében 1834, 58. p.

¹⁶ Vö. Kuun Géza, gr. (adatközlő), *Az 1834-iki erdélyi országgyűlés. Törvények gróf Gyulai Lajos naplójából. III. közlemény*. In *Erdélyi Múzeum*, 22. évf., 6. sz. Kolozsvár 1905, 321. p.

¹⁷ Vö. uo., 322. p.

nagyenyedi jogászprofesszor Szász Károly volt. Szász szerint a kérdésnek három ága van:

1. Az első kérdés az, hogy lehet-e a püspököt *natus consiliariusnak* azaz püspöki hivatalából folyó kormányzati tagnak tekinteni. (A kérdés azért volt jelentős, mert az 1837-38-as országgyűlési vita során a rendek szinte kizárólag ennek a tételnek az alátámasztására illetve cáfolására élezték ki beszédeiket.) Erre a választ Szász szerint maga az udvar adta meg, amikor a választások engedélyezésével elismerte az összes jelenlegi tanácsos törvénytelenységét. Ha a katolikus püspök hivatalával járna a tanácsosság, akkor vele szemben kivételt kellett volna tennie Bécsnek.

2. A második kérdés az volt, hogy *választható-e* a püspök. A püspök választhatóságát is sokan elutasították, mivel félték az egyházi hierarchiától. Ám előzőleg egy nemzeti gyűlés¹⁸ elhatározta már a választhatóságot. Mivel a frakció nem tudta megváltoztatni a nemzeti döntést, abban reménykedtek, hogy a fejenkénti titkos szavazás és az abszolút többség bevezetésével hátha a püspök nem kerül be a ternariusba¹⁹ és így a „congregationalisták”²⁰ is ki lesznek elégítve, akiket még jobban felbőszíteni nem tanácsos. A konklavisták itt meg szerettek volna állni, de az a kérdés, hogy vajon mi lesz, ha mégis megválasztják, továbblendítette a fontolgatást.

3. Ez esetben arra hivatkoztak volna, hogy a püspök nem viselhet két hivatalt, mivel ezt a törvény tiltja.²¹ Szász fő argu-

¹⁸ Közéleti megnevezés híján bármelyik nemzeti gyűlésről szó lehet, de a résztvevők közül a szászokat kizárhatjuk, tehát a magyar vagy székely nemzetek gyűlésére szűkül a kör. További pontosabb megállapításra forrás híján egyelőre nincs lehetőség.

¹⁹ A három katolikus jelölt közé. Az erdélyi választási rendszer értelmében minden egyes főhivatali stációra a négy bevett vallás három-három jelöltjét kellett fölterjeszteni. Így minden egyes állásra tizenkét személyt jelöltek, akik közül a császár választott ki egy alkalmasnak tartott személyt.

²⁰ A konzervatívokról lehet szó.

²¹ Vö. Kuun, *Gróf Gyulai Lajos naplója III.*, 321. p. 1837-ben is alkalmazott érv. Fogarasy is ismeri, tehát 1835 és 1837 között forgalomban lehetett

mentuma egyébiránt a püspök alkotmányellenes esküje volt: „Ego omnes haereticos, qui sunt Lutherani, Calvinistae et Ariani, pro omni peste meo persequam, impetam et impugnabo.”²²

Január 9-én a kérdés az ismét csak közelebről meg nem nevezett nemzeti gyűlésen a Szász Károly által javasolt formában ment át.²³

Az ügy ebben a pontban érdekes fordulatot vett: a püspök maga lépett közbe. Az erdélyi püspökök bevett szokása szerint Kovács Miklós január 11-én egybehívta a katolikus rendek főurait érdekegyeztető megbeszélésre és azt kívánta, hogy ha az országos ülésen a javaslat keresztülmegy, nyújtsanak be protestációt, amelyben *natus consiliariusságát* elismerik és amely tiltakozik az ellen, hogy a püspök ne legyen választható.

A Státus azonban olyan választ adott, amire nem számítanánk. A püspök által összehívott gyűlés nem tekintheti önmagát sem Státusnak, sem Consistoriumnak. A főpásztor, ha úgy tetszik neki, hívjon össze az esperességeken keresztül

már. Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 53–56. p. Egyébiránt az érvet az Aranybullából vették. Vö. *Második Endre király dekrétoma, ki jeruzsáleminek mondatik. 30. cikkely.* In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1000-1526. évi törvénytörvények.* Franklin Társulat, Budapest 1899, 143. p.

²² „Minden eretneket, aki lutheránus, kálvinista vagy ariánus (unitárius), minden erőmből üldözni, vádolni és támadni fogok” (szerző ford.). A Fogarasy Mihály által idézett változat kissé eltér ettől: „... hareticos, schismaticos vel rebelles eidem domino nostro et successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo...”. Azaz: „az eretnekeket, szakadókat és lázadókat, akiket Urunk és utódai megjövendöltek, lehetőség szerint üldözni fogom és harcolni fogok ellenük” (szerző ford.). Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 59. p. A reformátusok, lutheránusok és unitáriusok mint eretnekek üldözésének említése a püspöki esküben a négy bevett vallás egyenlőségének alkotmányos elvébe ütközött. Így feloldhatatlan konfliktus állt fenn a püspök egyházi és állami hivatala között. Ez az érv 1837-ben is előkerült az országgyűlési vita során. Úgy látszik, a liberálisok propagandisztikus más szövegváltozatot használtak, mint a katolikus egyház berkeiben járatos klerikus Fogarasy, aki a maga során szintén a számára előnyösebbel állt elő.

²³ Kuun, *Gróf Gyulai Lajos naplója III.*, 322. p.

reguláris státusgyűlést, szüntesse meg a Catholica Commissiót és az egész Státus nevében lépjen fel. Most pedig a saját nevében protestáljon!²⁴

Az éles, de méltóságteljes válasz mögött az a mintegy nyolcvan éve folytatott belső harc állt, amelyet a Katolikus Státus folytatott a Commissio Catholicával szemben. A katolikus Státus azonban sérelmezte a Commissio megalapítását és különösen azt, hogy a Gubernium keretében működő bizottság hatáskörét a Státus rovására növelték.²⁵

A püspök kínos helyzetbe került. Nem ő hozta létre a bizottságot, így nem is oszlathatta fel. Püspökként egyben a Katolikus Státus egyházi vezetője is volt. A Státus szembeszegülése nyilván érzékeny ponton érinthette. Kovács Miklósnak ugyanis ebben az esetben a katolikus rendek előtt azt az egyházat kellett képviselnie, amely végül is a Commissio Catholica elfogadásával ténylegesen beleegyezett saját laikus elitje kikapcsolásába. Most pedig épp ezen csoport oltalmára szorult, ám a politikai szemlélet 19. századi változásai után egyre kevésbé lehetett igénybe venni ezt a támogatást, amennyiben sok katolikus arisztokrata épp a fennforgó konfliktus miatt az ellenzék elveivel rokonszenvezett.

Az 1835. január 29-i országos ülésen a rendek olyan kompromisszumra jutottak a püspök tanácsosságának kérdésében, amelynek köszönhetően végül nem bocsátották vitára ezen az országgyűlésen. Abban állapodtak meg, hogy először megválasztják a kardinális hivatalokat és hét tanácsost a nyolc közül. Ezután tárgyalták volna nyilvánosan a püspök helyzetét, az ország generálisának állásával és a szász ispán kérdésével együtt.²⁶ A nevezetes ülésen – amelyen Wesselényi a sajtószabadságról beszélt és sajtót ajándékozott az országgyűlésnek – megbeszélteknek azonban nem lett foganatja. A rövidesen feloszlataásra kerülő és a fejlemények miatt napokig szünetelő

²⁴ Uo.

országgyűlés azonban nem juthatott ideig. A választásokat nem tudták megtartani, így a vita is elnapolódott bizonytalan időre.

4. Fogarasy Mihály könyve és érvei

4.1. A könyv keletkezéstörténete

Fogarasy Mihály, aki 1837-ben tiszteletbeli kanonok és a bécsi felsőbb papi intézet igazgatója volt,²⁷ saját bevallása szerint az első ösztönzést 1834-ben kapta a püspök guberniális tanácsosságot védő könyvecske megírására.

A mű csak 1837-ben készült el teljesen. A tény, hogy mégis elkészült, nemcsak annak köszönhető, hogy a szerző ösztönző hatást kapott a gróf Batthyányi Ignác püspök által kiadott röpirattól, hanem annak is, hogy a kérdés felmerült 1835-ben az országgyűlésen²⁸ és így várható volt a róla szóló vita az 1837-es országgyűlésen. A könyv megjelenésének időzítése véleményünk szerint nem véletlen. Kovács Miklós tudatosan készült a vitára. 1837 tavaszán levelezést folytatott az országgyűlésen öt betegsége miatti távollétében képviselő Kedves Istvánnal, aki Nagyszebenben tartózkodott, utasításokat, reprotestációt és egy tanácsosságról szóló traktátust küldött *pro nota et proprio usu* a kolozsvári plébánosnak.²⁹ Véleményünk

²⁵ Vö. Bochkor Mihály: *Az erdélyi katolikus autonomia*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár 1911, 339–357. p. illetve Bíró, *A katolikus restauráció*, 159–161. p.

²⁶ Vö. Kuun Géza, gr. (adatközlő), *Az 1834-iki erdélyi országgyűlés. Töredékek gróf Gyulai Lajos naplójából. IV. és befejező közlemény* in *Erdélyi Múzeum*, 22. évf., 7. sz. Kolozsvár 1905, 382. p.

²⁷ Marton József, *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005, 6–7. p.

²⁸ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, lásd a könyv előszavát, amelyeket nyomdailag nem oldalszámoztak.

²⁹ Vö. *Kedves István válaszelevele Kovács Miklóshoz az erdélyi püspök kormányzásának tanácsosságának ügyében*, Nagyszeben, 1837. május 18., GYFL Püspöki Iratok 887/1837 sz. I. 1/a., 347. doboz. Kovács Miklós püspök

szerint tehát nem véletlen a könyv Bécsben, 1837. böjtmás hava 19-én való megjelenése.³⁰ Nyugodtan elmondhatjuk, instrumentum készült a püspök kormányzékai pozíciójának megvédésére, még ha közvetlen levéltári bizonyíték egyelőre nem is áll rendelkezésünkre. Az erdélyi püspököknek szokása volt országos viták esetén ehhez a kommunikációs eszközhöz nyúlni. Kovács Miklós maga is élt ezzel 1841-ben, a egyes házasságok vitája kapcsán, amikor saját költségén és lektorálásával adott ki könyvet a egyes házasságok kérdéséről.³¹

4.2. „Históriai” áttekintés és restitutio in integrum

Fogarasy „históriai” áttekintéssel kezdte művét, amelyben az erdélyi püspökök „reformátzio előtti nevezetességét” mutatta be, akik nemcsak azóta rendelkeznek előkelő országos hivatalokkal, hogy az Austriai felséges Fejedelmek apostoli buzgósága ezen ősi püspökséget egykori romjaiból új életre hozta”, hanem már azelőtt is „fényben és tekintetben állottak”.³² Mi több, a főméltóságok sorában a püspököt Erdélyben csak a vajda előzte meg, s a püspök, hasonlóan a magyar főpapi kar bármely tagjához, mint e rend tagja, bírói és adminisztrációs hatalommal bírt világi értelemben is. Földesúrként saját birtokain a püspöki szék főbírája volt, amit többször is megerősítettek a magyar királyok a mohácsi katasztrófaig. A püspök azonban nemcsak főpap és földesúr volt, hanem olykor állami hivatalokat is viselt. Erre 1526-ig három adatot szolgál-

levele Kedves István kolozsvári plébánosnak a kormányzékai tanácsosság ügyében, Gyulafehérvár, 1837. május 22. , GYFL 701/1837 sz. Püspöki Iratok I. 1/a., 346. doboz. Kovács Miklós püspök válasza Kedves István kolozsvári plébánosnak a kormányzékai tanácsosság ügyében, Gyulafehérvár, 1837. május 20. , GYFL 691/1837 sz. Püspöki Iratok I. 1/a., 346. doboz.

³⁰ FOGARASY, *Az Erdélyi Püspökről*, lásd a könyv előszavának 2. oldalát.

³¹ Vö. Kovács Miklós püspök levele Kedves István kolozsvári plébánoshoz Storker József káplán könyve ügyében. Gyulafehérvár, 1841. június 18., GYFL sz. n. Püspöki Iratok I. 1/a., 355. doboz.

³² Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 1. p.

tat a szerző: Demeter püspök kancellári pozícióját (1375), az 30/1519. törvénycikkelyt, amely a püspököt a királyi tanács *állandó* tagjává teszi³³ és Gosztonyi János kancellári minőségét a királyné mellett 1525-ben.³⁴

A következő fejezetben a nemzeti fejedelmek korszakát tárgyalta Fogarasy. A korszakot egy Naprágyi Demeter képviselte rövid intermezzo kivételével (1595-1601),³⁵ amely során a püspök ismét jelentős állami pozíciókat töltött be és a fejedelemség külpolitikájában is fontos szerepet játszott 1599-ben, általában a püspökség megszűnése jellemzi és a püspöki birtokok fejedelmi birtokállományba való áthelyezése. E folyamat azonban nem jelentette a püspöki intézmények teljes megszűnését, hisz a fehérvári püspöki szék Apafi Mihály idejében is működött, és a püspöki előjogokat a fejedelmek vették át.³⁶

A következő korszak tárgyalásánál kezd felsejleni azon szál, amely az 1837-es országgyűlésen is vezérfonalul szolgált egyes, püspököt védő rendek beszédeiben. E szállal Fogarasy két korszakot köt össze. Azt állítja, hogy a püspökség restaurációs folyamata során a Habsburgok az 39/1518. törvénycikk

³³ Vö. *Ulászló III. dekrétuma, 20 cikkely*. In: *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár (1000-1526). Válogatás*. <http://mek.oszk.hu/01300/01396/01396.pdf>. Letöltve 2012. augusztus 16-án.

³⁴ Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 11–12. p.

³⁵ Vö. Marton József, *Az erdélyi egyházmegye*, 204. p.

³⁶ Fogarasy, *Az erdélyi püspökről*, 13–16. l. Valójában nem fejedelmi cselekedet volt a püspöki birtokok elidegenítése, hanem Fráter György kezdeményezte azokat. Martinuzzi a magyar államiság megmentése érdekében tett egyik lépése az erdélyi fejedelmi hatalom anyagi alapjainak kiépítése volt, és erre alkalmasnak az épp ürességben álló püspöki hivatal uradalmait találta. Ezt egyesítette a korábbi vajdai uradalmakkal és a csanádi püspökség birtokállományával, valamint néhány kihalt főúri család vagyonával. Így jött létre annak a fiscusnak az alapja, amely később az erdélyi fejedelmek országgyűléssel szembeni túlerejét később biztosította. Vö. Barta Gábor, *A fejedelemség kialakulása és első válságai (1526-1606)*. In: Kőpeczi, Béla, *Erdély rövid története*, 223. p.

alapján³⁷ döntöttek úgy, hogy a liber baronatusság és az uradalom visszaállítása mellett világi hivatalt is adományoznak a püspököknek. Mártonffy György³⁸ először Alsó-Fejér megyei főispán, majd két év múlva kormányiszéki tanácsos lett, újabb két év múltán eldöntötték elsőségét is a gubernium rangsorában a főkormányzó után. Az utóbbi később jogszokássá vált, noha azt a gyakorlatot, hogy a kormányzó távollétében a püspök elnököljön a főkormányiszék ülésén 1772-ben a Mária Terézia megszüntette.³⁹ Klobusiczky Ferenc⁴⁰ és Bajtai Antal⁴¹ püspökök országgyűlésen is elnököltek.

4.3. Az 1791. évi vita: érvek és ellenérvek

A püspöki tanácsnokság fölötti viták 1791-ben kezdődtek, amikor a püspököt nem választották be a gubernium tagjai közé.

A protestáns rendek azzal érveltek, hogy Batthyányi Ignác nem nyert szavazattöbbséget és a püspöki hivatalnál fogva nem illeti meg a tanácsnoki hivatal. Továbbá a *Leopoldinum Diplomát* hozták fel, amelyben nem esett szó a püspök tanácsosságáról, valamint azt, hogy a királyi kinevező levelek e tisztség viselését, amelyekkel a mindenkori egyházfő e méltóságot elnyerte, nem kötötték a püspöki hivatal viseléséhez, hanem azt csupán az uralkodók *adományozták* a püspökké lett személyeknek. Végül azzal az ellenvetéssel is éltek, hogy a 7/1744. törvénycikkelyt nem lehet kiterjeszteni azokra az oklevelekre, amelyekkel a püspököket tanácsossá nevezték ki, mivel ez ellentétben áll a *Diploma Leopoldinummal* és más törvényekkel, amelyek a fő országos hivatalokra való választási jogot a

³⁷ Vö. II. Lajos 1518. évi (bácsi) decretuma In: Márkus Dezső (szerk.), *1000-1526. évi törvénycikkek*, 771. p.

³⁸ Erdély püspöke 1713-1721 között. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 205. p.

³⁹ Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 19–20. l.

⁴⁰ Erdély püspöke 1741-1748. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 205. p.

⁴¹ Erdély püspöke 1760-1772. Uo.

rendeknek tartják fenn.⁴² A katolikus rendek erre azzal válaszoltak, hogy a püspököt csak azért nem szavazták meg, mert állami hivatalát egyházi méltóságához kötöttnek tekintik. Ha pedig a szavazatokkal lenne a gond, hát a katolikus rendek összes szavazatukat a püspökre adják le, akit mindössze egy voks választott el attól, hogy a három jelölt közé bekerüljön. Ami pedig hivatalbéli tanácsnokságát illeti, azt az 1744/7. tc. kimondja. Már a püspökség restaurációját megelőzően ugyanis az erdélyi püspököket tanácsnokokká nevezték ki. 1729-ben a püspök kormányhivatalának elnyerését *episcopale praerogativa*-ként értelmezte a kinevező leirat. 1730-ban pedig a *püspökelődök helyét* adományozta a király az erdélyi egyházfőnek. A katolikus rendek arra akartak rámutatni, hogy a királyi kinevezések eleve egy gyakorlat kialakítását célozták meg. De az 1791-ben felhozott indokok között megjelenik a rendek több mint hetven éves *egyetértése* is az erdélyi püspök tanácsnoki méltóságába. A Katolikus Státus az 1737., 1742., 1743., 1748., 1751. éveket hozta fel erősségül, amelyek során a rendek „atyafiságos szeretettel” elnöknek „esmérték” Erdély katolikus egyházfőit.⁴³

A katolikus rendek 1791. évi tiltakozásának következő pontja szintén érzékeny területre téved: a katolikus püspök politikai állása semmiképpen *sem teremti meg ugyanazt a helyzetet, amiben a magyarországi klérus van*. Az, hogy a katolikus egyházfő a kormányzékben ül, nem lehet összehasonlítani Magyarország püspöki karának státusával, amely külön prelátusi rendet alkot, és amely az országgyűlés felső házában hivatalból jelen van, a szerzetesi középjavadalmak képviselői pedig az alsóházba kapnak meghívást.⁴⁴ Erdélyben a katolikus vallás nem volt államvallás, s a püspök sem bírt azokkal a privilégiumokkal, amelyekkel a magyar egyházfők. A státus képviselői jelezték azt is, hogy nem világos, miféle

⁴² Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 21–22. p.

⁴³ Uo. 23. p.

⁴⁴ Vö. Szántó Konrád, *A katolikus egyház története*, II. kötet, 313–314. l.

restitúciónak kell tekinteni az 1744-es restaurációs törvénycikkeket, amennyiben a püspök 1274-től fennálló, de már 1519-ben is megerősített királyi tanácsosságra való jogát nem állította helyre az említett jogszabály. A törvény szavai nem értelmezhetők, hacsak nem ilyen *restitutio in integrum*-ot értünk azokon. A katolikus rendek jelezték azt is, hogy nem áll szándékukban az alkotmányos vallási egyenlőség megsértése, amikor egyházuk legfőbb papjának kormányhivatalt követelnek. Nem esne nehezükre, ha a protestáns superintendensek is a kormányzékben ülnének, mi több, a konzisztóriumok elöljárói, akik a katolikus egyházban püspököknek megfelelő egyházkormányzati jogkörrel rendelkeznek, máris a gubernium tagjai.⁴⁵

A katolikus rendek ezen Fogarasy által tolmácsolt gondolatmenete szinte azonos formában, sorrendben, sokszor szóról szóra egyformán kapott helyet sok érvelésben az 1837-es országgyűlésen, jelentéktelen hangsúlyeltolódásokkal. A protestáns álláspontot képviselők esetében nemkülönbön: ugyanezekkel az ellenérvekkel lépnek fel ellenük.

4.4. A 7/1744. törvénycikk: archimedesi pont és Achilles-sarok

Míg a könyv első részében a szerző főképpen történeti adatokat hozott fel, a második rész polémikus jellegű. E „vitatási” szakaszban Fogarasy a püspök tanácsnokságának törvényes piléleit veszi szemügyre. Elöljáróban megjegyzi, hogy nemcsak az ellenfél talált erős fogódzókra Erdély törvénykönyveiben, hanem a püspök tanácsosságának is komoly jogi alapja van.

E jogi sarokkövet pedig az 1744/7. törvénycikk három kifejezésében látja: 1. *restitutio Episcopatus*⁴⁶; 2. *juxta resolutiones*

⁴⁵ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 23–24. l.

⁴⁶ A püspökség helyreállítása.

hactenus emanatas; 3. *cum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati*.⁴⁷

A „*restitutio*” Fogarasy-féle értelmezése a katolikus státus 1791-beli interpretációjához igazodik: a püspökséget teljes, ősi mivoltában állították vissza minden jogaival együtt, azokkal is, amelyeket 1526 előtt nyert el. A *restitutio*, ha elveszünk valamit ezen jogokból, elveszti értelmének teljességét.

A „*juxta resolutiones hactenus emanatas*” kifejezés az eddig kiadott összes rendeletet jelentik, amelyek közé értendő azon két, 1721-es valamint 1729-es, adománylevél is, amelyek a püspöki hivatalt a kormányiszéki tanácsossággal kötik össze. A törvény szövegében ehhez csatolt magyarázat, miszerint „*et haec omnia sensu diplomatum et subsecutarum resolutionum Caesareo-Regium intelligantur*” egyszerűen minden királyi rendeletet törvényesít, amit 1691, a *Leopoldinum Diploma* óta kiadtak. Fogarasi minden olyan kísérletet visszautasított, amely a rendeletek számát vagy hatáskörét korlátozni akarná és pl. csak a jószágok visszaadását vagy a katolikusok fejedelemség korabeli hátrányos megkülönböztetésének megszüntetését

⁴⁷ A törvény szövegét az áttekinthetőség végett itt szemelvényesen idézzük, kiemelve a vitatott kitételeket: „... ennek okáért (*ti. a vallási egyenlőség helyreállítása* – a szerző megjegyzése) igazságosnak tartottuk, hogy miképpen az előző hatodik cikkelyben a három nemzetről és az itt bevett négy vallásról általában gondoskodás történt és a római katolikus vallástól különböző másik három vallás teljesen és minden tekintetben szabad és semmi törvényes megszorításnak alávetve nincsen: akképpen, *az eddig kibocsátott elhatározások értelmében (juxta resolutiones hactenus emanatas az eredetiben* – szerző megjegyzése), a római katolikus püspökségnek és a káptalannak, meg a kanonokoknak a visszaállítását is, se a mi korunkban kérdésessé ne tegye senki, se pedig az ezután következő időkben a mi utódaink el ne vitathassák, *minthogy azokat a karok és rendek beleegyezésével hozták és fogadták be (cum illi assensu statuum et ordinum sunt introducti et acceptati az eredeti szövegben* – szerző megjegyzése). (...) És mindezeket a hitlevelek és az azokat kísérő császári királyi elhatározások értelmében kell venni (*Et haec omnia sensu diplomatum, et subsecutarum resolutionum caesareo-regio intelligantur az eredetiben* – a szerző megjegyzése).” In: Márkus, *Erdélyi törvények*, 390–391. p.

célzó rezolúciókat akarná érteni azokon. A korlátozásokat sem a törvényt magyarázat módszerei, sem a püspökségi uradalmak restitúciójának a története nem indokolja.⁴⁸

4.5. *A rendek beleegyezése mint törvényt magyarázat*

A törvény „*cum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati*” kitétele fontos szerepet kapott az 1837-es országgyűlési vitában, ugyanis a rendek beleegyezése igen lényeges körülmény: azt mutatja, hogy a püspöki tanácsosság legalábbis 1791-ig országgyűlésen nyilvánosan elfogadott dolog volt, nem tekintették törvénytelennek azt. Az országgyűlés – Fogarasy felfogásában – beleegyezéséről tett tanúságot valahányszor egy új katolikus püspököt elfogadott a kormányzók tagjaként azáltal, hogy esküjét kivette. Az guberniumi tanúságok közül Sorger Gergely⁴⁹ kinevezését emelte ki a szerző, aki, miután az a bevett szokás szerint (*consueto ritu*) esküt ünnepélyesen letette, „*locum antecessoris sui occupavit*”, azaz elődje helyét foglalta el.⁵⁰ Az 1744-es törvényekről szóló 1747-es országgyűlési jegyzőkönyv is ezt a beleegyezést fejezte ki, amikor a nevezett törvényekkel kapcsolatosan teljes országgyűlési egyetértésről számolt be („*eosque a nobis unanimibus votis concinnatos*”). Az utólagos beleegyezés pedig, amellyel 1791-ig nem háborgatták a püspökök beiktatását guberniumi hivatalukba, ugyancsak ezt jelzi. Az előleges elfogadás törvényességének híján az utólagos elfogadás arra utal, hogy a püspököt törvényes tanácsosnak tekintették.⁵¹ Ha a rendek ezen eljárás jogosságát tételesen is elismerték és elméletileg is kifejtették 1791-ben, amikor egy királyhoz küldött követség utasításában kijelentették, hogy a diéta által elfogadott és gyakorlat által megerősített, I. József, VI. Károly és Mária Terézia által ki-

⁴⁸ Fogarasy, *Az Erdélyi püspökről*, 28. p.

⁴⁹ Erdély püspöke 1729-1739. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 204. p.

⁵⁰ Relatio Gubernii Regii ddo 24 Julii A. 1730 Claudiopoli, idézi Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 29. p.

⁵¹ Vö. uo. 33. p.

bocsátott királyi leiratokat a törvényekhez hasonlóan kell megtartani, akkor a kormányiszéki tanácsosság esetében is érvényesíteni kell ezt az elvet.⁵²

4.6. A *Diploma Leopoldinum* és a sarkalatos törvények előírásai

Az 1837-es országgyűlési vitán az egyik legfontosabb ellenvetés az ellenzékiek részéről az volt, hogy a püspök tanácsosságát a *Diploma Leopoldinum* 9. pontja nem említi. Fogarasy két lényeges akadályt lát ezen érvelésben, amelyeket meg kell haladni. Az első a *Leopoldinum Diploma*, az egyik legfontosabb erdélyi alapokmány, amely az *Approbatae* és *Compilatae Constitutiones* mellett az erdélyi alkotmány integráns részét képezte. Az oklevél nem említi a püspököt a tanácsnokok között. A *Diploma* viszont a 9. pontban kiköti – a katolikusok egyenlőségének védelmében –, hogy *legalább* három katolikus tanácsnoknak kell ülnie a kormánytanácsban. A püspököt viszont nem is említhette, mert akkoriban, amikor I. Lipót kiadta az okmányt, Erdélynek nem volt püspöke, csupán vikáriusa az *Approbatae Constitutiones* értelmében. Ebből azonban Fogarasy szerint nem lehet a püspök tanácsosságának törvénytelenységét következtetni. Ha ezt tennénk, akkor az összes olyan módosítást, amelyek utólagosan bármely alkotmányos elven változtattak, törvénytelennek kellene tekinteni. Azóta például többször is változott a kormányiszék tagjainak száma, összetétele, szerkezete, hivatalai. Tehát ez utóbbi változások is törvénytelenek és azt kell állítanunk, hogy a *Diploma Leopoldinum* kormányiszervekre vonatkozó rendelkezéseinek változtatni utólag nem szabad.⁵³

A második ellenvetés a rendek választási jogával kapcsolatos. Ezen jogot a *Diploma Leopoldinum* 9. pontja illetve a 20/1791. évi törvénycikkelyek szabályozták. Ám a rendek ezen

⁵² Vö. uo. 35. p.

⁵³ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 37–38. p.

jogát a püspök tanácsossága nem csorbítja, ha tekintetbe vesszük, hogy a püspök tanácsosi hivatalát jogszabály szögezte le, a 7/1744. évi törvény, amelyet szintén a rendek hoztak a fejedelemmel egyetértésben. Ezen kivétel, amely alá a püspököt az említett jogszabály helyezi, ugyanolyan erővel bír, mint a szász ispán kormányászéki hivatalával kapcsolatos rendelkezés, aki maga is kivétel a Lipót-féle oklevél által a rendek választási joga alól. Az 1744-es törvényt pedig a *Diplomát* módosítónak kell tekinteni, tehát a leopoldi kötéslevél 9. pontja nem tekintendő akadálnak, ahogy a 20/1791. törvény sem, mivel maga az említett törvénycikkely teszi a választási jog korlátaivá a korábban (1791 előtt) kialakult választási szabályokat.⁵⁴

4.7. A vallási egyenlőség kérdése

Fogarasy a továbbiakban kitér egy gyakran felhozott ellenvetésre: a *vallási egyenlőséget* sérti, hogy a katolikus püspök a tanácsban ül, a többi vallás „szuperintendensei” nem. Az ellenérv a következő: pontosan azért kell a püspöknek ott ülnie, mivel a szuperintendensek *nem a katolikus püspök megfelelői* a bevett protestáns felekezeteknél. A protestánsoknál a konzisztóriumok elnökei bírnak azzal a joghatósággal, amely a katolikus püspökéhez hasonlítható. Ők pedig, bár zavaró lehet, hogy nem papi rendűek, ott ülnek a Guberniumban. Azaz, a katolikus püspök tanácsosi hivatala *éppenséggel a vallási egyenlőséget valósítja meg*, hisz a püspök ugyanazon hivatalt viseli egyházán belül, mint a konzisztóriumok elnökei és tagjai a protestáns felekezetekben. Emitt ő, amott a konzisztóriumok tagjai a fő törvényhozók.⁵⁵

⁵⁴ „...sua Majestate Sacratissima jus liberae electionis, quod Statibus ad restaurationem Cardinalium in Regno Officiorum juxta Diploma Divi Imperatoris Leopoldi I et subsecutas mutuo Principis et Statuum consensu, usque stabilitas *Constitutiones* competit benigne recognoscente...” Vö. Márkus, *Erdélyi törvények*. 518. p.

⁵⁵ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 40-53- p.

4.8. A kettős hivatalviselés kérdése

A következő fejezetben Fogarasy az újabb ellenvetéseket válaszolja meg. Az egyik – egyházi és világi funkciók jellegzetesen feudális összekeveredését jól példázó ilyen ellenvetés II. Ulászló király 3. dekrétumából származik. E törvény szerint egyvalaki nem viselhet egy időben két hivatalt.⁵⁶ A méltóságok halmozásának alkalmazása a püspökökre azonban csak akkor áll, ha a püspöki méltóságot polgári hivatalnak tekintjük. A kettő között az *ancien régime* idején még nem létezett világos határvonal.

4.9. A püspöki eskü

Közvetett érv volt a püspök állami hivatala ellen a *püspöki eskü kérdése*, amely a 18. század folyamán tudományos vitát is kiváltott, és meglepően sok szerzőt foglalkoztatott különösen német és osztrák nyelvterületen. Az esküben a püspök az eretnekek üldözését ígéri. A megütközést keltő kitétel jogi következménye az, hogy egy olyan országban, ahol a katolikusok szemében eretneknek számító protestánsokat törvény védi és egyenlők a katolikusokkal, egy ilyen eskü törvényellenesnek számít. A püspök így az *unionális eskü* letételével, amely minden erdélyi állampolgár és hivatalnok számára kötelező, kötelességkonfliktusba keveredik.⁵⁷ Fogarasy szavaiból az is kitűnik, hogy e középkor szelét fuvalló esküt némely katolikusok is „szertelennek” tekintették, sőt maga a szerző is keményen hangzónak találta.⁵⁸ Ennek ellenére mégis kísérletet tett a védelmére. E szavak, a püspök tényleges hatalmát tekintve ugyanis nem mérhetők ahhoz, amit jelenének akkor, ha egy végrehajtó és bírói hatalommal rendel-

⁵⁶ Fentebb már jeleztük, hogy a tilalom voltaképpen az Aranybullából származik. Vö. *Második Endre király dekrétoma, ki jeruzsáleminek mondatik. 30. cikkely*. In: Márkus, 1000-1526. évi törvényczikkek. 143. p.

⁵⁷ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről ...*, 59–60. p.

⁵⁸ Uo. 61. p.

kező fejedelem esküjében foglalnának helyet. A püspöki eskü csak a katolikus tanítás megőrzéséről és az azzal ellentétes eszmerendszerek terjedésének lehetőség szerinti megakadályozásáról szól, ugyanis a püspök hatóköre nem terjed ennél tovább. Az eskü alapvetően teológiai jellegű és eredetű, és teológiai toleranciát nem lehet parancsolni – szemben a politikai jellegű vallási türelemmel – mert az a legnevetesegebb szatíra lenne, hogy a katolikusok és protestánsok kölcsönösen helybenhagyják egymás tanítását.⁵⁹ Az eszköztár, amelyet a püspök használhat e harcban alapvetően spirituális és erkölcsi jellegű, jogi vonzata nincs.⁶⁰ Sőt, a püspöknek egy Mária Terézia idején hozott intézkedés folyamánként esküt kell letennie, amelyben az államfő és a társadalmat szabályzó törvények iránti hűséget fogad. Kovács Miklós is letette ezt az esküt 1827. június 30-án a bécsi erdélyi kancellária hivatalnokainak színe előtt.⁶¹ Egyébiránt a kifogásolt tétel kihagyását a pápa maga engedélyezte olyan országokban, ahol emiatt a püspökök gyűlöletnek vannak kitéve emiatt.⁶² Az esküforma még VII. Gergely idején keletkezett, értelme azonban nem azonos az akkor neki tulajdonított jelentéssel.⁶³ Fogarasy egyébként hosszú oldalakon keresztül mutatja be a protestánsokkal szembeni méltányos bánásmódot, amely a katolikusok részéről nyilvánult meg a Habsburg impériumváltás óta. Szemlélete nyilvánvalóan nem elfogulatlan, azonban az is közhelynek számít, hogy a 18. századi állapotokat akkor sem tekint-

⁵⁹ Uo. 63. p.

⁶⁰ Tanítás, feddés, hittételek kifejtése, kétségek eloszlatása, tévedések megcáfolása, rágalom és gúnyolódás megválaszolása és exkommunikáció. Uo. 64. l.

⁶¹ Uo. 68–69. l.

⁶² Uo. 73. l.

⁶³ Uo. 77–79. l. Az országgyűlés folyamán ugyanezt fogalmazta meg frapánsan Szabó János kanonok, amikor azt mondta, hogy az eretnekek úgy vannak benne a püspöki esküben, mint Debrecen városa a Diploma Leopoldinumban. Vö. *Beszédek tára záratéku az 1837 évi országgyűlési jegyzőkönyvhez*, Tiltsch Sámuel Könyvnyomó Intézete, Nagyszében 1837, 546. p.

hetjük a vallási egyenlőség mai fogalmából kiindulva, ha erre törvény létezett már az akkori időkben.

4.10. Egyház és állam

Fogarasy könyve utolsó fejezetében az egyházi és világi hatalom viszonyáról értekezett. Talán nem véletlenül, hiszen a reformkor országgyűléseinek vallásügyi vitái épp aktuális témájuktól függetlenül alapvetően ennek a viszonynak abszolutizmus-kori kereteit próbálták szétfeszíteni. Magyarországon ez egy új társadalmi program megvalósítása nevében történt, amely teljesen átírni kívánta a hagyományos állapotokat. E program integráns része volt az egyház és állam lehető legteljesebb szétválasztása és egy új típusú kapcsolat létrehozása közöttük. Erdélyben viszont éppenséggel a régi rendszer eredeti integritásának megeremtése vezette a rendeket arra, hogy azokat az időközben intézményesedett kapcsolatokat, amelyek a katolikus egyház és az abszolutista hatalom között fennálltak felszámolja, ennek oka az lévén, hogy látásmódjukban eredetileg e „házasság” nem állt fenn a protestáns fejedelmek erdélyi államában és csak a Habsburgok túlerejével végrehajtott katolikus restauráció erőszakolta rá Erdélyre ezeket az állapotokat.

Fogarasy fejtegetési kiindulópontjául az egyházi és világi hatalom középkorban megfogalmazott konkurenciájának elméletét választotta. A világi és egyházi hatalom különféle célokkal és ennek megvalósításához egymástól különböző eszközökkel rendelkezik. A történelem folyamán elkerülhetetlen volt az, hogy e két hatalom között szoros kapcsolat fejlődjen ki. A kereszténység kezdeti korszakára a szerző szerint a teljes elkülönülés és elszigetelődés volt a jellemző, de a keresztények lojálisak voltak a Római Császárság fennálló rendjéhez.⁶⁴ Kr. u. 313 után a helyzet megváltozott és kölcsönös egyensúlyi viszony állt fenn egyház és állam között: az egyház a társadalom életének spirituális és erkölcsi alapjait nyújtotta az

⁶⁴ Uo. 91–92. l.

általára prédikált hit és erkölcsi elvek alapján, míg az állam szabadságot és védelmet biztosított az egyháznak. Egyúttal az egyházi és világi hatáskörök egybefonódásának időszaka is ez, amelyben a klérus világi jogkört vállalt fel.⁶⁵ Ez az állapot a középkorra fokozatosan az egyházi hatalom fölényévé nőtte ki magát, amelyben sokat csak az egyházi hatalom túlsúlyát és a pápai erő „szertelenkedését” látják. Ám azt is tekintetbe kell venni, hogy az egyház minden életterületre kiterjedő civilizáló és erkölcsöket, jogrendet átalakító tevékenységét nem fejthette volna ki konkrét eszközök nélkül. Fogarasy különleges hangsúlyt helyez középkort illető történelemszemléletében az erkölcsi állapotokra: minden egyházi beavatkozás a sok háborút, borzalmakat, jogsértést és elnyomást szülő vad és erkölcstelen középkori ösztönember természetének és az általa teremtett társadalomnak a megszelídítését célozta.⁶⁶

E civilizáló szerep betöltése után, a nemzeti monarchiák kialakulásával az egyház visszavonult a politikai színtérről és saját hatáskörével elégedett meg. Az újkorban egyes országokban az volt a tendencia, hogy a papság világi hatalmát mind szűkebb területre szorítsák vissza a közéleti szereplők, mi több, azt a polgári életből teljesen kizárják.⁶⁷ Fogarasy jól látta a jövőt, amikor azt írta, hogy ha a régi alkotmányok teljesen lerontatnak és pusztán „testi” (értsd: világi) elvek vezérelte politikai és társadalmi rendszer alakul ki, akkor az egyház kénytelen lesz teljesen elhagyni a politikai közélet területét és lemondani polgári jogairól. Ám amíg vallásos hit lesz az emberekben, addig hatni fognak a vallásos eszmék is a társadalmi életben. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy a béke feltétele az, hogy az isteni törvények érvényesüljenek a közéletben. Enélkül nincs béke, mi több, a teljes szekularizáció valószínűleg „köz-zavart” fog előidézni, amelyből a köznyuga-

⁶⁵ Uo. 93. l.

⁶⁶ Uo. 94–97. p.

⁶⁷ Uo. 102. p.

lom felé vezető kiutat a vallás elveivel egybehangzó törvény fogja jelenteni.⁶⁸

Összegzésként a szerző újra fölvetette az erdélyi alkotmányosság és a katolicizmus abban elfoglalt helyének kérdését. Az erdélyi alkotmányos rendben az egyház polgári szerepe nem onnan származik, ahonnan a magyar prelatúráé, ugyanis itt a prelátusok nem képeztek rendet. Erdélyben az egyházak világi befolyása abból eredeztethető, hogy itt a négy bevett vallás négy külön rendet képezett, ami országgyűlési és kormányiszervi képviseletet jelentett számukra. Nevük is a korabeli szóhasználatban katolikus, református stb. státus volt, ami politikai rendet jelent. E rendek nagyjai vallásuk érdekeinek képviselői is egyben a kormányhatósági, bírói és törvényhozási állami szervezetekben. Innen a püspök tanácsossága, a gyulafehérvári káptalan, mint az országos levéltár őrzője és birtokosa képvisellete is az országgyűlésben. Tehát az egyház politikai befolyása nem abból származik, hogy főpapjai prelatúsi *rend* tagjai lennének, ahogyan a magyarországi politikai berendezkedésben. Erdélyben viszont a papság általában nemesi előjogokkal bírt, és ez a Tripartitum óta kétségtelen, annak ellenére, hogy nem papi, hanem felekezeti jellegű rendek léteznek az országban.

5. Összegzés

Fogarasy Mihály könyve gyakorlatilag az 1837-38. évi országgyűlés püspökök kormányiszéki tanácsosságáról folytatott többnapos parázs vitájának a compendiuma. Nincs olyan érv vagy ellenérv, amely ne fordult volna elő e vita során és ne lenne benne Fogarasy könyvében. Itt csak utalásokat engedhetünk meg magunknak e lényeges kapcsolatok jelzésére.

⁶⁸ Uo. 103. p.

Talán báró Jósika Sámuel és Balla Mihály⁶⁹ voltak azok, akik a leginkább felfogták azt, hogy a 20/1791. törvénycikk után a püspök tanácsnoksága csak úgy védhető, ha összekapcsolják az 7/1744. törvénycikket a rendek a püspök guberniumi hivatalába való 18. századi hallgatólagos beleegyezésével.⁷⁰ A „vándor patrióták” nagyjai erre azzal válaszoltak, hogy ezen beleegyezés az elnyomás eredménye volt.⁷¹ Az ellenzékiek tagadták azt is, hogy a 18. századi püspöki kinevezésekben benne lett volna a politikai pozíció adományozása, s ezzel próbálták kihúzni a talajt azon argumentáció alól, hogy az 1744-es restaurációs törvény egy eleve fennálló állapotot szentesített volna. Ráműtattak, hogy a püspököket királyi kegy következtében nevezték ki tanácsosoknak, a prerogátiva pedig, amelyet a kinevező levelek és az országgyűlési jegyzőkönyvek említettek, csak a püspökök tanácsban elfoglalt *helyét* – ti. az első tanácsosi helyet – érintette, nem pedig magát az állást, amelyet egyébiránt törvénytelenül foglaltak el.⁷² Hasonló módon felbukkant a *püspöki eskü* témája is, amelynek ellentmondásosságát a katolikus és protestáns konzervatívok, akik a püspök mellé álltak egyaránt próbálták tompítani.⁷³ Egyes konzervatív rendek megkísérelték a *restitutio in integrum*, a protestáns fejedelmek időszaka előtti állapotok visszaállításának álláspontját is képviselni, azonban Teleki Domokos csakhamar rámutatott arra, hogy ezen argumentáció nélkülözi a történeti szemlélet

⁶⁹ Balla nyíltan is elismerte, hogy inspirációs forrásul használta Fogarasy könyvét, miután gróf Teleki Domokos azzal vádolta az ellenpártot, hogy pult alatt terjesztett könyveket használ fel, amelyhez viszont az ellenzék nem juthat hozzá. Vö. *Országgyűlési beszédek tára 1837*, 586. ill. 602. p.

⁷⁰ Vö. Jósika Sámuel hozzászólásával. Uo. 589–601. p.

⁷¹ Vö. Veér Farkas hozzászólásával. Uo. 611–617. p.

⁷² Vö. Teleki Domokos második hozzászólása. Uo. 624–626. Ld. még Báró Kemény Dénes hozzászólását. Uo. 633–638. p.

⁷³ Ld. Veér Farkas 74. lábjegyzetben hivatkozott hozzászólását.

realizmusát, mivel nem létezőnek láttatja a fejedelemség korának jogfejlődését.⁷⁴

A vita végül meddőnek bizonyult. A többségiek sérelmi felirat mellett döntöttek, Jósika Sámuel ellenvéleményt nyújtott be, amit többen is pártoltak.⁷⁵ A királyi válaszeleirat 1838. január 19-én született meg. Az uralkodó egyszerűen kijelentette, hogy a püspök és a szász ispán esetében ragaszkodik a kinevezéseket magába foglaló reskriptum elveihez, vagyis meghagyta guberniumi pozíciójában Kovács Miklóst, és ezzel helybenhagyta az 1834 előtti állapotokat.⁷⁶

A püspököt a kormányzó jelenlétében – Kolozs vármegye követeinek tiltakozása ellenére – 1838. február 17-én feleskették.⁷⁷

Érdekességképpen megjegyzendő még e vita egy részlete, amely talán nem lényegtelen az idők változásának felmérése szempontjából. Ezt a változást Horváth István közügyigazgató megjegyzése regisztrálta a felirati tervezet stílusának vitáján. Horváth rámutatott, hogy amíg 1791-ben a protestáns rendek és a Katolikus Státus között folyt a vita ugyanerről a kérdésről, most „csak nem minden bévett vallásbéli kisebb rész és mind a négy vallásbéliekből álló KK. és RR. között” folyik a küzdelem.⁷⁸ Tehát e nézeteltérés már nem a felekezetek egymás közötti versengéséről szólt, hanem politikai jelleget öltött: az ellenzék küzdött a konzervatívokkal, egy végső soron idejét múlt rendszer helyreállításáért, hogy továbbléphessen

⁷⁴ Ld. gróf Teleki Domokos első beszédét. *Országgyűlési beszédek tára 1837*, 586. p.

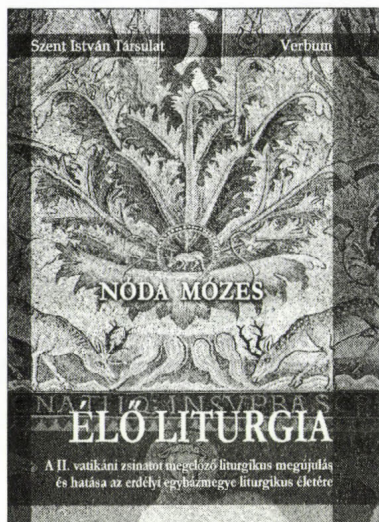
⁷⁵ Uo. 647. p.

⁷⁶ Vö. *Az Erdélyi Rno. Cath. Püspök és a Szász Nemzet Ispánnya Kormányzó Tanácsosságok aránt 1838-ik esztendő Januarius 19-én 217 szám alatt költ Kir Leirat*. CVI. ülés irományai, 88. sz. In: *Erdély Nagyfejedelemség 1834-ik esztendőben Május 26kára Kolozsvár szabad királyi városba hírdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvárt, Az Ev. Ref. Kollegium Könyv és Kő nyomó Intézetében 1834, 238. p.

⁷⁷ Vö. *Országgyűlési beszédek tára 1837*, 1279–1280.

⁷⁸ Uo. 808. p.

voltaképpen feladata, az új társadalmi-politikai rend megvalósítása felé. A katolikusok jelenléte az ellenzékiek között mutatja azt a folyamatot, amelynek során az erdélyi katolikus elit, ha nem is távolodott el egyházától, de már nem volt hajlandó mindenben megvédeni azt. Noha – úgy tűnik – e jelenség korántsem volt annyira radikális és átütő erejű, mint Magyarországon, ahol a liberális elit nagy nevei között rengeteg a katolikus, mégis, Erdélyben is egyre világosabban választódik szét politikai színezet és vallásosság a közéleti szereplők cselekvésében, és a hazafiasság és egyháziasság belső lelkiismereti kérdése olykor már az ellenzéki diskurzus szerinti patriotizmus javára dől el a katolikus elit köreiben.

Nóda Mózes: *Élő liturgia. A II. vatikáni zsinatot megelőző liturgikus megújulás és hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére* Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár 2012, B5, 238 oldal

Az *Élő liturgia* című könyv alapszövege a szerző kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karán 2011-ben megvédett doktori dolgozata. Az összefoglaló címmel azt a valóságot akarja sugallni, amit egyházunknak a liturgia jelent: élő és éltető. A liturgia egyszerre isteni és emberi, van múltja, jelene és jövője, tehát élő liturgia. A liturgia egyszerre szent és emberi, örök és változásra szoruló, dicsőíti Istent és megszenteli az embert: Istent kell megszólítani és az ember számára Istent kell megszólaltatnia. A kötetben olvasni lehet a teológia helyzetéről a 19–20. század fordulóján, a II. vatikáni zsinatot megelőző egyháztani és liturgikus teológiai átalakulásról, a liturgikus mozgalomról a 19. század végén és a 20. század elején, s ennek magyarországi megjelenéséről. Szó esik a II. vatikáni zsinat által elvárt *participatio actiosa* jelentéséről s amit ez az elvárás jelent. A tárgyalt témák továbbá: az eukarisztia szentmisén kívüli tisztelete, az Úrnapja és az úrnap körmenet, az eukarisztikus kongresszusok, a Jézus Szíve-tisztelet kialakulása és gyakorlata a 19. század végén és 20. század kezdetén, végül pedig a liturgikus mozgalom recepciója a gyulafehérvári egyházmegyében.

Vasárnap Katolikus hetilap

1991 óta jelenik meg az erdélyi katolikusok lapja, amely az egyházmegyék életét tükrözi, híreket, tudósításokat, lelkeségi írásokat közöl a romániai magyar katolikusok életéből, összeköti őket a világegyházzal, a világ más tájain élő magyarokkal.

Heti rendszerességgel, 12 oldalon jelenik meg. Megrendelhető, megvásárolható a plébániákon vagy a szerkesztőségben (szerkesztoseg@katolikos.ro).

VASÁRNAS